

В І Д Г У К
офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Завалевського Юрія Івановича
на дисертацію Шаповалової Наталії Петрівни
«Педагогічні умови професійного зростання студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів у процесі фахової підготовки»,
подану до спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дисертації. Структурна перебудова вітчизняної економіки, спроба її інтеграції в світову, зумовлюють зростаючу потребу роботодавців у компетентних фахівцях-економістах, здатних одразу після закінчення вишу виконувати свої обов'язки на високому професійному рівні. Актуальним стає пошук нових шляхів для підвищення якості підготовки фахівців економічної галузі. Одним з таких шляхів є побудова освітнього процесу з урахуванням вимог суспільства до компетентності майбутніх економістів, з одного боку, й пильної уваги до можливостей та здібностей особистості студента, – з іншого.

Саме тому дослідження Н. П. Шаповалової, в якому розкривається суть проблеми професіоналізації, професійного зростання студентів економічних спеціальностей у процесі їхнього навчання у закладах вищої освіти з точки зору розкриття, розвитку, актуалізації особистісного потенціалу, в умовах переходу до студентоцентованої парадигми вищої освіти є *незаперечно актуальним*, відзначається доцільністю й своєчасністю.

Актуальність теми дисертації досить виважено обґрунтовано автором через систему суперечностей, які презентуються у вступі. Позитивним моментом є те, що впродовж викладення матеріалу дослідження відчувається прагнення Наталії Петрівни до вирішення цих суперечностей.

Важливість виконання дослідження підтверджується його **зв'язком з науковою темою**. Дисертація є складником теми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти Української інженерно-

педагогічної академії “Теоретико-методичні засади застосування інноваційних технологій навчання у професійній освіті” (протокол № 3 від 11.12.2014).

Тему дослідження затверджено рішенням Вченої ради Української інженерно-педагогічної академії (протокол № 8 від 26.02.13) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №6 від 18.06.2013).

Викликає схвалення **ступінь обґрунтованості використаних методів, а також вірогідність одержаних результатів, наукових положень, висновків**, сформульованих у дисертації Н. П. Шаповалової, оскільки все вказане підтверджується кількісним та якісним аналізом отриманих результатів, відповідністю використаного комплексу взаємопов’язаних методів, адекватних об’єкту, предмету, меті, гіпотезі й завданням дослідження, апробацією основних положень дисертації в педагогічному експерименті, практичною реалізацією методичних розробок, які стосуються педагогічних умов професійного зростання студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти у процесі фахової підготовки.

Критичний аналіз наукової педагогічної та психологічної літератури, опрацювання словникових статей щодо визначення суті досліджуваних понять, дозволив авторові чітко визначити завдання дослідження, його об’єкт і предмет, а також методи набуття та обробки отриманої інформації. Структурування інформації та її представлення у двох розділах надало можливість системно та вичерпно обґрунтувати педагогічні умови та описати експериментальні засади їх реалізації.

Беззаперечними є **наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження** Шаповалової Н. П. Інноваційний характер одержаних результатів простежується за всіма параметрами наукової новизни, а саме: *уперше* теоретично обґрунтовано (підрозділи 1.3.1, 1.3.2 с. 53–100) та експериментально перевірено (розділ 2, с. 103–212) педагогічні умови, які враховують й розвивають сильні сторони особистісного потенціалу студентів економічних спеціальностей ЗВО й забезпечують їхнє професійне зростання у процесі фахової підготовки:

спрямованість студентів на розкриття особистісного потенціалу на основі соціонічного підходу; набуття студентами фахової компетентності, формування готовності до професійної діяльності на основі розвитку особистісного потенціалу з використанням особистісного та компетентісного підходів. *Розроблено* методику визначення спрямованості особистості щодо певного виду діяльності за допомогою методів соціоніки (підрозділ 2.1, с. 103–133). Чіткий алгоритм застосування такої методики надано автором на рис. 2.1 (с. 108). Безумовно **практичне значення** має *упровадження* розробленої й експериментально перевіреної методики у професійну підготовку студентів економічних спеціальностей чотирьох вишів, про що свідчать відповідні довідки та акти (с. 11 дисертації, с. 5 автореферату).

Методологічний рівень розв'язання порушеної дослідницею проблеми представлено системним, соціонічним, особистісно орієнтованим, компетентнісним підходами, які окреслено в рамках єдиної гуманістичної парадигми освіти.

Утілюючи системний підхід і послуговуючись системним аналізом, дослідниця установлює складові процесу професійного зростання студента, як послідовні етапи розкриття, розвитку, актуалізації його особистісного потенціалу, результатом чого є набуття фахової компетентності, яка вимірюється трьома рівнями готовності до професійної діяльності.

Викликає незаперечний інтерес ракурс, у якому автор розглядає компетентісний підхід – акцент робиться на розвитку особистісних професійно важливих якостей студентів, затребуваних у майбутній професійній діяльності.

Впровадження соціонічного підходу є, на наш погляд, перлиною роботи, й характеризує дисертантку як сміливого науковця, який шукає нові напрями розвитку педагогічної науки. Авторка переконливо доводить, що саме у площині соціонічного підходу знаходяться аспекти практичної реалізації особистісно-орієнтованого навчання – диференціація та індивідуалізація.

Важливим є *виявлення* у ході констатувального етапу експерименту природної диференціації студентів на етапі вибору спеціальності за сильними

функціями своїх психотипів, стійке домінування низки типів на економічних спеціальностях, відповідність сильних сторін особистісного потенціалу таких типів вимогам до майбутньої професійної діяльності, сталої внутрішньої мотивації щодо вибору професії (підрозділ 2.1, с. 109–133), взаємозв'язку між певними формами й методами навчання, установками студентів щодо виду діяльності й ефективністю професійного зростання студентів (підрозділ 2.2).

Ретельне вивчення джерельної бази, яке здійснила здобувачка (311 найменувань), дозволили *уточнити* суть базових понять дослідження «професійне становлення», «професійне зростання», «особистісний потенціал» (підрозділ 1.1), змісту компонентів готовності студентів економічних спеціальностей до здійснення професійної діяльності (мотиваційного, теоретичного (змістового), практичного (процесуального), оцінного, професійно-дієвого); критеріїв (мотиваційного, змістово-процесуального, оцінно-рефлексивного, професійно-дієвого) та показників (мотивації щодо вибору професійної діяльності, мотивації до професійного навчання, навченості, співвідношення отриманих знань з практикою, сформованості фахових компетентностей, самооцінки сформованості особистісних професійно важливих якостей, сформованості особистісних професійно важливих якостей, сформованості професійної спрямованості), що дозволяють виявити рівень готовності студентів до професійної діяльності (підрозділ 1.3). Означене сприяло чіткому визначенню послідовності здійснення процесу професійного зростання студентів у виші на основі системного підходу (підрозділ 1.3, рис. 1.2, с. 99).

Важливим є те, що *подальшого розвитку* у дослідженні набули особистісний та компетентісний підходи до організації навчання студентів економічних спеціальностей за умов розкриття їхнього особистісного потенціалу.

Заслуговує на схвалення формувальний етап експерименту (підрозділ 2.2). Так, у дисертації чітко представлено яким чином та за допомогою яких методів було реалізовано педагогічні умови професійного зростання студентів економічних спеціальностей ЗВО.

Успішності експерименту сприяло те, що дисертанткою було здійснено поділ академічних експериментальних груп на «малі групи» за соціонічними темпераментами (енергетичний аспект) й установками щодо виду діяльності (інформаційний аспект). Такий поділ давав можливість комфортної роботи в групах, сприяв структуруванню практично-семінарських занять за формою і змістом, створював можливість для участі кожного студента в роботі відповідно до притаманній собі ролі, забезпечував формування професійно важливих якостей та професійного досвіду, що є важливими для набуття студентами фахової компетентності.

Особлива увага зверталася на мотивацію студентів до вибору спеціальності та до професійного навчання, що дозволило здійснювати добір, розробку, моделювання завдань зі спеціальних дисциплін з урахуванням рівнів мотивації студентів, що, врешті решт, сприяло якісній зміні мотивації (підкріплення внутрішніх мотивів позитивними зовнішніми мотивами).

Зосередженість автора на соціонічних функціях дало можливість співвіднести їх з особистісними професійно важливими якостями й розробити критерії рівнів їх сформованості (Додаток 3, табл. 3.6), що дозволило надалі здійснювати їх оцінку.

Зазначені вимоги до майбутніх фахівців, виявлені сильні особистісні якості (соціонічні функції), як основа для формування компетентності, та типологічні особливості дидактичних умов дозволили чітко виділити й застосувати найбільш дієві й ефективні форми й методи навчання, які були переважаючими у підготовці фахівців економічного профілю: передумання практики, ділові ігри, рольові ігри, ситуаційні вправи (метод кейсів, метод випадків), творчі проекти. Вищезначене дозволило сформувати готовність студентів до професійної діяльності, сприяючи їхньому професійному зростанню.

Перевірка ходу експерименту у вигляді тестових завдань, наведених прикладів творів студентів, комплексних контрольних робіт, співставлення отриманих результатів давало змогу дисертантці коригувати процес професійного зростання студентів.

Аналіз результатів формувального експерименту визначив ефективність реалізації педагогічних умов професійного зростання студентів економічних спеціальностей, які суттєво вплинули на рівень сформованості у студентів ЗВО означених показників, що засвідчено результатами статистичної обробки, достатньо повно представленими у дисертації.

Можна констатувати, що всі поставлені дисертантом завдання вирішено, гіпотезу дослідження підтверджено. Наукові положення й висновки, які сформульовано в дисертації, є обґрунтованими, їх достовірність і новизна не викликають заперечень, вони забезпечені **повнотою викладу** в 20 наукових публікаціях (19 – одноосібних), з них: 8 статей опубліковано в провідних наукових фахових виданнях України, 7 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій, 1 стаття в закордонному періодичному виданні, 4 статті – в інших виданнях.

Матеріали дослідження *можуть бути рекомендовані*: для оптимізації освітнього процесу в виші; у підготовці майбутніх викладачів у педагогічних навчальних закладах; у підвищенні кваліфікації викладачів закладів професійної освіти; у профорієнтаційній діяльності; у самовизначенні особистості стосовно професійного шляху.

Приємне враження складає **оформлення дисертації та автореферату**. Дисертація Н. П. Шаповалової характеризується єдністю змісту, чіткою структурою і логічною цілісністю, які повністю підпорядковані меті дослідження та спрямовані на перевірку гіпотези дослідження. Зміст автореферату є ідентичним основним положенням дисертації.

Підсумовуючи вищезазначене, до вагомих результатів дисертаційної праці відносимо:

1) *концептуальні засади та складові методики розкриття особистісного потенціалу студентів економічних спеціальностей, встановлення спрямованості щодо виду діяльності на основі соціонічного підходу;*

2) *визначення особливостей фахової підготовки студентів економічних спеціальностей;*

3) *установлення природної диференціації студентів на етапі вибору спеціальностей у вишах, де існує конкурсний відбір;*

4) *установлена відповідність соціонічних функцій професійно важливим якостям та наявність типологічних компонентів у дидактичних способах навчання, що дає можливість вибору й застосування найбільш дієвих й ефективних форм і методів навчання як для переважаючих і затребуваних у майбутній професійній діяльності психотипів, так і для тих, які виявилися у меншості, але мають знаходити своє місце в обраній професії;*

5) *розроблений критеріально-рівневий інструментарій визначення готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців економічного профілю.*

Дисертанткою Шаповаловою Н. П. отримано нові науково обґрунтовані результати, які суттєво вирішують проблему професійного зростання студентів економічних спеціальностей під час навчання у ЗВО, що сприятиме надбанню ними фахової компетентності, та формуванню готовності до професійної діяльності.

Отже, рецензоване дослідження Н. П. Шаповалової має незаперечну наукову новизну та практичну значущість. Схвалюючи стратегію і тактику наукового пошуку автора, способи одержання емпіричного матеріалу, його узагальнення й інтерпретацію, укладені висновки, у порядку наукової дискусії вважаємо за потрібне вказати на певні **дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:**

1. Визначаючи особливості фахової підготовки майбутніх фахівців економічного профілю у підрозділі 1.2, автор дуже широко охоплює проблему й, по суті, визначає недоліки підготовки студентів у вишах у цілому. На наш погляд було б доцільним більш чітко визначити основні підходи та розбіжності у дослідженнях вітчизняних та закордонних науковців з даної проблематики.

2. Уважаємо, що підрозділ 1.3 дещо переобтяжений аналізом психологічних джерел про психотипи, відомостями про соціоніку, проте результатом є авторське визначення психотипа та обґрунтованість використання соціонічного підходу.

Хотілось би побажати автору надати соціонічному підходу більш конкретне наукове адаптування його основ у педагогічну площину.

3. Розроблену автором схему професійного зростання студентів під час навчання у виші, що є логічним завершенням першого розділу дослідження (рис. 1.2, с. 99), не відображено в авторефераті дослідження, хоча дана схема сприяла б кращому осмисленню даного процесу.

4. Багато матеріалу з вимірювання у підрозділі 2.1 має описовий деталізований характер, що можна узагальнити або алгоритмізувати.

5. З метою доведення достовірності одержаних результатів дослідження й ефективності авторських підходів до вирішення проблеми професійного зростання студентів економічних спеціальностей доцільно було урізноманітнити методи математичної статистики, що дозволило б здійснити глибший аналіз результатів експериментального дослідження.

6. Висновки до розділу 2 слід було розширити за рахунок більш повного виділення найсуттєвіших результатів експерименту.

Позитивно оцінюючи дисертацію загалом, хочемо зазначити, що висловлені побажання та зауваження не применшують високої оцінки наукової праці здобувача.

Загальний висновок. Беручи до уваги доведену актуальність, наявну незаперечну новизну та практичну значущість отриманих результатів для професійної освіти, дисертація Шаповалової Наталії Петрівни заслуговує на позитивну оцінку. Висновки за результатами, що одержала дисертант, представляють науковий і практичний інтерес, можуть творчо використовуватись у педагогічній теорії та практиці.

Дисертація Шаповалової Наталії Петрівни **«Педагогічні умови професійного зростання студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів у процесі фахової підготовки»** відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567, відповідає паспорту

спеціальності 13.00.04 та профілю спеціалізованої вченої ради, а її авторка –

Шаповалова Наталія Петрівна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
перший заступник директора
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»

Ю. І. Завалевський

Підпис Ю. І. Завалевського засвідчую
Начальник відділу кадрів ОІІП І. В. Косар

